Vasile PAVEL

Graiuri româneşti insulare de peste Marea Caspică şi Ural

V.P. – prof. univ. dr. hab., Institutul de Filologie al A.Ş.M., Chişinău. Autor a 25 de cărți (unele în colab.), între care *Atlasul lingvistic moldovenesc*, vol. II, partea a doua, 1973; *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, Nordul Bucovinei, Transnistria*, vol. I-II, 1993-1998, vol. III-IV, 2002-2003. Colaborează la elaborarea *Atlasului lingvistic romanic*, Roma, 1995-2009, vol. I-III, a *Atlasului limbilor Europei*, şapte fascicule, 1985-2007, a *Atlasului dialectologic carpatic comun*, în şapte volume, 1998-2003. Autor a patru monografii.

La est de Bug și Nipru, în Caucaz, în Siberia, Asia Centrală și în Extremul Orient al Federației Ruse se găsesc numeroase sate în care mai dăinuiesc grupuri mari de români. În enclavele din acest spațiu de răsărit, comunitățile românești trec prin grele și dramatice încercări ale înstrăinării de limba maternă și de neam. Se rup firele memoriei între generații. Sunt uitate, în mare parte, locurile sfinte ale strămoșilor. De aceea, cunoașterea și cercetarea evoluției așezărilor și a graiului românesc din zonele îndepărtate este o responsabilitate a oamenilor de știință, o datorie a conștiinței românești.

În cursul secolului al XV-lea și al XVI-lea, grupuri de români se strecurară peste Nistru ca păstori și agricultori, ca ostași, pribegi politici și ca robi, mânați de turci și tătari. Mai târziu, în urma războiului ruso-turc din 1737-1739, când feldmareșalul Münich ocupă Moldova, mulți moldoveni „erau transportați în Rusia". Cele mai numeroase grupuri întemeiau sate în regiunile de dincolo de Bug. Numărul lor sporea, în deceniile următoare, prin așezarea de coloniști, „veniți de bună voie" din Principate. Regiunea transbugiană, cu bărbați capabili de a purta arma (duși din Moldova între 1753 și 1765 de polcovnicul Vasile Lupu, zis Zverov), forma un fel de graniță militară con-

BDD-A20700 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:02:14 UTC)

tra atacurilor turcești și tătărești. Istoricul Ion Nistor susține că în 1783 numărul familiilor românești de la est de Bug „spori de la 2000 cu 10 000 suflete, formând 1500 de gospodării cu 15 biserici românești" [5, p. 98-99].

În opinia acad. V. F. Șișmariov, strămutările spontane de moldoveni, mai rar și de munteni și transilvănieni, în câmpiile semipustii de dincolo de Bug, până spre Nipru și coasta Mării Azov și Crimeea, datează de prin sec. al XVI-lea și al XVII-lea. În strânsă legătură cu acest subiect, V. F. Șișmariov vorbește pe larg de așezările militare și civile de „volohi" (adică români) la hotarul din sudul Rusiei, fondate, mai ales, pe la mijlocul secolului al XVIII-lea [9, p. 12-90]. Satele Moldovanskoe, Trudovoi, Șabanovskoe, Moldovanovka, Gantiadi din Caucaz sunt fondate, prin anii 1850-1860, de către basarabenii veniți prin părțile locului la pământ [6, p. 85-90].

Graiurile românești din spațiul asiatic sunt reprezentate de satele fondate, în anii 1907-1914, de către românii originari din centrul și nordul Basarabiei. Cercetarea graiurilor românești din spațiul estic a fost inițiată acum șase decenii prin anchetele dialectale, la fața locului, de către dialectologii de la Academia de Științe a Moldovei. În perioada 1957-1965 s-a înregistrat un imens material în vederea elaborării Atlasului lingvistic român regional, pentru teritoriul de la est de Prut, editat în opt volume, în anii 1968-2003 [ALM/ALRR. Bas.] – „lucrare de primă mărime a lingvisticii din Republica Moldova și a lingvisticii românești în general" (prof. Ștefan Munteanu, Timișoara). Rețeaua de puncte cartografice a Atlasului și a Arhivei fonogramice este de 240 de localități, aproape în exclusivitate rurale, situate pe o întindere uriașă: din nordul Maramureșului istoric și până în Extremul Orient al Federației Ruse.

Informațiile ce urmează reprezintă, astfel, fapte dialectologice, demografice, sociolingvistice de teren, completate cu date de arhivă referitoare la satele românești și numărul de locuitori. În vara anului 1963, dialectologii chișinăuieni Victor Comarnițchi și Rubin Udler au realizat, pentru prima dată în istoria dialectologiei românești, anchete dialectale complete (în raport cu întrebările din Chestionarul ALM) în patru sate cu etnici români basarabeni: Novosergheevka, pct. cartografic 92 (Kazahstan), Moldovanovka, ulterior Leninskoe, pct. 146 (Kârgâzstan), Kutuzovka, pct. 75 (regiunea Omsk) și Kișiniovka, pct.

BDD-A20700 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:02:14 UTC)

236 (Ţinutul Primorie din Federaţia Rusă). În alte nouă sate din zonele respective au fost efectuate anchete parţiale. Între anii 1970-1976 graiurile moldoveneşti din enclavele situate în Kazahstan, Kârgâzstan şi în regiunea Omsk au fost cercetate de V. M. Şvarţman, de la Institutul Pedagogic „Alecu Russo" din Bălţi.

În satul Kişiniovka, de pe malul râului Súdzuhă, Ţinutul Primorie, la data anchetei (1963) s-au atestat 20 de familii de români, care conviețuiau cu alte 40 de familii de ruşi, ucraineni, coreeni. Moldovanovka, Furmanovo, Vălcineţ, Zâmbreni, Logăneştii Noi, Novo-Bessarabka, Timofeevka, Dunai sunt alte sate româneşti din acelaşi ţinut.

În satul Leninskoe (înainte – Moldovanovka) din Kârgâzstan, la 1963, trăiau aproape 80 de familii de români, ceilalţi conviețuitori fiind ruşi, ucraineni, kirghizi ş.a.

În satul Novosergheevka din Kazahstan, la vremea aceleiaşi anchete, locuiau de asemenea circa 80 de familii de români, altele 70 fiind de kazahi, ruşi, bulgari, ucraineni. Un alt sat românesc este Bessarabka.

Vorbitorii de grai moldovenesc din enclavele pomenite mai sus au declarat că sunt originari, cu unele excepţii, din satele cu numele cunoscute de ei, situate în jurul or. Chişinău, mai rar – pe malul stâng al Nistrului.

În regiunea Omsk, Federaţia Rusă, sunt câteva sate româneşti, printre care cel mai cunoscut este Kutuzovka, pct. 75, fondat în 1909, cu 145 familii de etnici români, care îşi trag originea din satul Cerlena Mare, nordul Basarabiei (în prezent r-nul Noua Suliţă, reg. Cernăuţi), iar unii – din satele învecinate cu Cerlena Mare (Forostna, Mălineşti, Dinăuţi, Marşineţ, Tărăsăuţi, Văncicăuţi). În acelaşi an, la vreo 120 km de Kutuzovka, a fost întemeiat satul Larga. În ambele localităţi ulterior s-au stabilit cu traiul ruşi, ucraineni, kazahi, nemţi, tătari şi mordvini [ALM I, p. 46, 48, 66, 74].

La data colectării informaţiilor, unii subiecţi în vârstă îşi mai aminteau destul de bine despre drumul parcurs până la destinaţie, despre cauzele emigrării în masă din Basarabia şi despre noile condiţii insuportabile de trai, la care populaţia românească a fost nevoită să se adapteze. Din cele relatate de ei putem trage anumite concluzii şi despre situaţia gra-

BDD-A20700 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:02:14 UTC)

iului moldovenesc vorbit în enclavele răsăritene, unde româna literară deveni necunoscută.

Prezentăm în transcriere fonetică simplificată următorul fragment dintr-un text dialectal, înregistrat pe 3 iunie 1963 în satul Kişiniovka, Ţinutul Primorie:

„Iaca, măi oameni buni, îi vrau eu sî vă spun dumiavoastrî: Cum am vinit noi la Dal'nii Vostok.

Pi mini ma cheamî Ion Macaru a lui Fiodor. Noi ne-am pornit din Basarabi aiŝea ... ş-am vinit cu maşâna păr-îm Vladivostok. Da din Vladivostok am mărs pi marea cu parahodu ş-neam scuborât la mal. Ş-am vinit cu căruţa păr-la loc, undi ni-o trebuit nouî, pim păduri drumu rău. Nu, ş-cân am vinit aiŝea, am şăzt prin colighi diodatî, cî n-am avut undi, cî nu iara casî, nu iara nicî. Şi cu cazmaua an luat ş-am spart pământ, an samanat. An trăit greu tari. Nu, ş-apu nu-am mai ucripit oleacî v-on an di dzâli păr-am mai prins la puteri. Ş-ap-an prins la cai, la boi, ş-ap-am arat cu sohaua, cu plug di lemn, ş-an samanat, ş-an facut pâni, şî ni hrănim. Eu în vremea aŝeia avem unsprâsi ani, vot, şi ţân minti di-atunŝea şî păr-amu ... Moldoveni aiŝea nu-s tucma mulţ. Nu, sânt, la v-o sutî şi v-o optzăsi di oamini ... Din Basarabia noi când am vinit acolé, noi am vinit din sprişina cî nu iara pământ acoló, al ţâné boierul şi noi n-avem undi samana nicî, ş-am vinit la pământ acolé" [TD II/I, p. 282-283].

Exodul ţăranilor români spre răsărit, pe timpul reformei agrare înfăptuite de P. A. Stolâpin (1862-1911), este o dovadă în plus a „fericirii" aduse de ţarismul rus în Basarabia (1812-1918). Pasajul evocat mai sus nu este doar un document de grai stingher, vorbit în mediu aloglot, dar şi un document de valoare istorică, arhivistică.

Izolată de baştină, populaţia românească a avut şansa să folosească doar în familie graiul de acasă. În celelalte sfere, cum ar fi locul de muncă, era necesar să cunoască limba rusă.

În răstimpul celor şase-şapte decenii de trai în mediul alogen, sistemul fonetic al graiului a rămas, în fond, neschimbat. Acelaşi lucru se poate spune despre structura gramaticală şi fondul lexical principal al graiului.

Procedând la analiza comparativă, de exemplu, a graiului din satele Kutuzovka, regiunea Omsk, şi Cerlena Mare, regiunea Cernăuţi, cer-

BDD-A20700 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:02:14 UTC)

cetătorii au constatat că cele mai însemnate particularităţi fonetice ale graiului sunt comune pentru ambele localităţi. Unele tendinţe de diferenţiere, ce aparţin graiului din Kutuzovka, se referă la sincopa vocalei finale (*ursoáic*, în loc de *ursoaică* „coş de sobă"), la palatalizarea bilabialei *p* în faza *t'* (*t'ept* „piept") şi a bilabialei *b* în faza *d'* (*slad'it* „slăbit"); în graiul din Cerlena Mare sunt notate formele *ḱept*, *slaǵit* – particularităţi ce se regăseau în paralel şi în rostirea vorbitorilor din diaspora.

Cuvântul *ani* în graiul din Kutuzovka a fost înregistrat sub forma *ai* atât în vorbirea bătrânilor, cât şi în cea a tinerilor. La Cerlena, sub influenţa limbii literare, tinerii folosesc numai forma *ani* [4].

În graiurile insulare cercetate conservatismul fonetic este, firește, mai pronunţat în raport cu aceleaşi trăsături ale graiului din metropolă (cf.: *păr în* „până în", *piarî* „pere", *miarî* „mere").

Elemente arhaice în graiul emigranţilor constatăm şi la nivel lexical (*târg* „oraş", *bătălie* „război", *maşină* „tren", *acolé* „aici"). În context: *ş-am vinit cu maşâna păr-îm Vladivostok*; ţîn *minti* păr-amu; *noi când am vinit acolé, noi am venit din sprîşina cî nu iera* pământ *acoló* (v. *supra*).

Nimerind într-un mediu diferit de cel părăsit, compatrioţii noştri au cunoscut multe realităţi noi (plante specifice noilor locuri de trai, animale, obiecte, fenomene ale naturii). Astfel, au pătruns în graiul lor cuvinte de origine rusă, kirghiză, kazahă, coreeană etc., precum sunt *ol'há* „arin", *kedr* „cedru", *pihtá* „brad alb", *burunduc* „veveriţa siberiană", kârg. *macsân* „cvas din crupe de porumb", *fánză* „casa ţărănească la chinezi, coreeni", *can* „pat de pământ în fanză", *sopcă* „deal, colină", *buran* „viscol, furtună de zăpadă", *sohá* „plug de lemn, rariţă" [8, p. 66-67].

Au fost notate însă şi o serie de creaţii lexicale: *fruntar* „fronton" [ALM II/I, h. 526, pct. 92], *ţuguieş* „mâner la sertar" [*idem*, h. 548, pct. 236], *locar* „chernăr" [ALRR. Bas. I, h. 14, pct. 236], *apăsător* „mai de bătătorit pământul" [idem, h. 27, pct. 236], *apucătoare* „cârlig de prins rufe" [*idem*, h. 31, pct. 75, 236], *cărar* „paralel de tâmplărie" [*idem*, h. 89, pct. 236] ş.a.

Munţii, pădurile, apele, văile, colinele şi-au menţinut, de regulă, denumirea veche chineză, kirghiză, kazahă sau rusă: *Súdzuhă*, *Vangóu*,

BDD-A20700 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:02:14 UTC)

Bahará, Karasuk, Almadin, Tian-san, Amanhildî ş.a. Denumirile româneşti ţin de microtoponimie: *Râpa lui Bagrin, Valea la Chidreauca, Pădurea lui Paladi, Fântâna lui Toadri a Catrini* etc. [8, p. 68].

Pentru graiurile româneşti din enclavele de peste Marea Caspică şi Ural pericolul real îl reprezintă politica de deznaţionalizare a statelor, în care comunităţile româneşti au fost nevoite să supravieţuiască decenii de-a rândul. Dialectologii chişinăuieni au depus un efort susţinut, în anii ’60 ai secolului trecut, pentru a înregistra probe de grai românesc în teritoriile îndepărtate, astăzi zone aproape date uitării.

Bibliografie

1. ALM I: *Atlasul lingvistic moldovenesc, vol. I. Articole introductive. Anexe*. Redactat de R. Udler şi V. Comarniţchi cu participarea lui V. Melnic şi V. Pavel, Cartea Moldovenească, Chişinău, 1968.
2. ALM II/I: *Atlasul lingvistic moldovenesc, vol. II, partea I* de Victor Comarniţchi, Cartea Moldovenească, Chişinău, 1972.
3. ALRR. Bas. I: *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria*, vol. I de Vasile Pavel, Ştiinţa, Chişinău, 1993.
4. V. Comarniţchi, *Despre particularităţile fonetice mai însemnate ale graiurilor din satele Kutuzovka (regiunea Omsk) şi Cerlenovca (regiunea Cernăuţi)*, în „Limba şi literatura moldovenească”, 1964, nr. 1, p. 64-66.
5. I. I. Nistor, *Românii transnistrieni*, în „Basarabia”, 1990, nr. 10-11.
6. V. Pavel, *Reconsiderări privind situaţia graiurilor româneşti din Caucaz*, în *Limba şi literatura în spaţiul etnocultural românesc şi în diaspora*, Iaşi, 2003, p. 85-90.
7. TD II/I: *Texte dialectale, vol. II, partea I*, publicate sub redacţia lui R. Udler de A. N. Dumbrăveanu şi E. N. Constantinovici, Ştiinţa, Chişinău, 1971.
8. R. Udler, *Unele totaluri ale expediţiei dialectologice în Ţinutul Primorsc şi regiunea Omsk din RSFCR, RSS Kirghizia şi RSS Kazahă*, în „Limba şi literatura moldovenească”, 1964, nr. 1, p. 64-68.
9. В. Ф. Шишмарев, *Романские поселения на Юге России*, Ленинград, 1975.

BDD-A20700 © 2014 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:02:14 UTC)